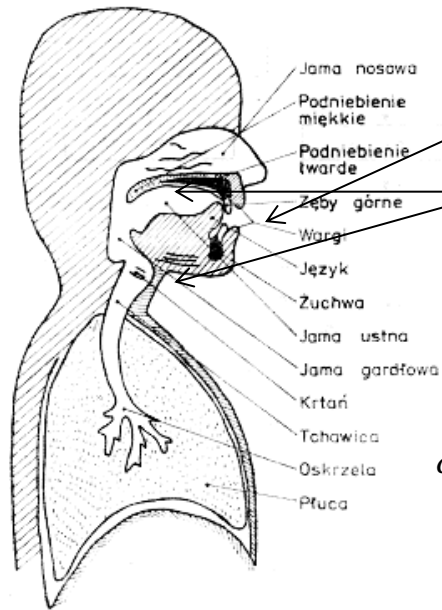

Ukryte Modele Markowa w rozpoznawaniu słów

Parametryzacja sygnału mowy

$$X(k) = G(k) \cdot H(k)$$

Widmo

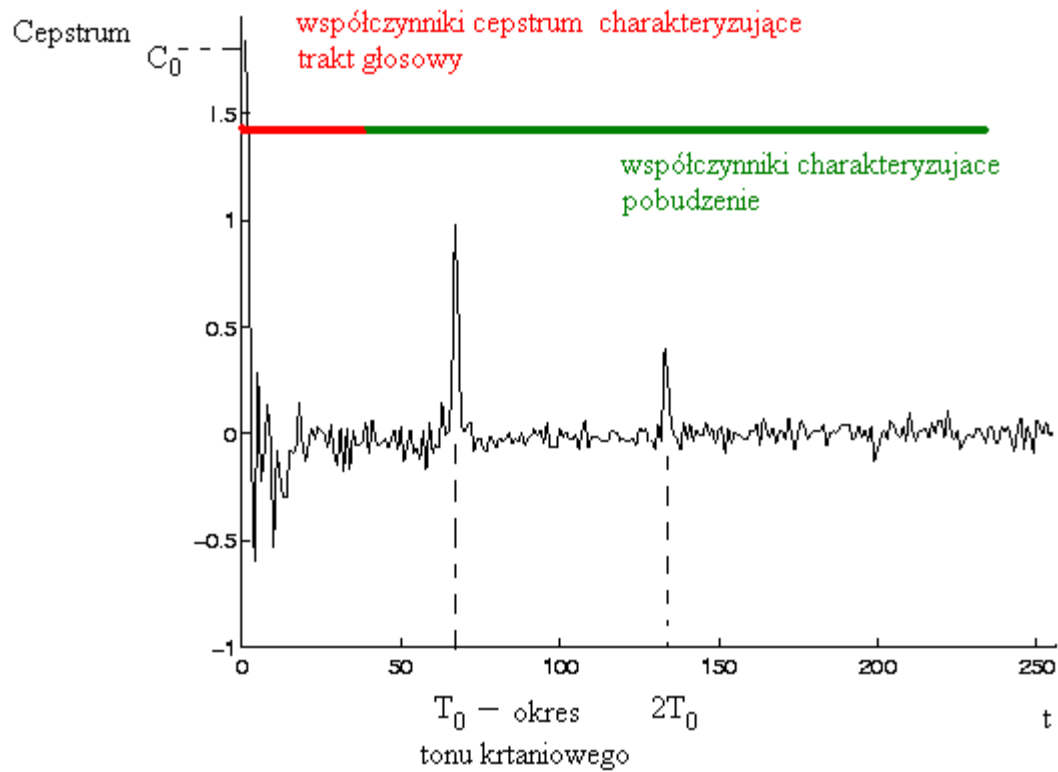
$$\log |X(k)| = \log |G(k)| + \log |H(k)|$$

Widmo ampl. [dB]

$$c(n) = \mathfrak{F}^{-1} \log |X(k)| = \mathfrak{F}^{-1} \log |G(k)| + \mathfrak{F}^{-1} \log |H(k)|$$

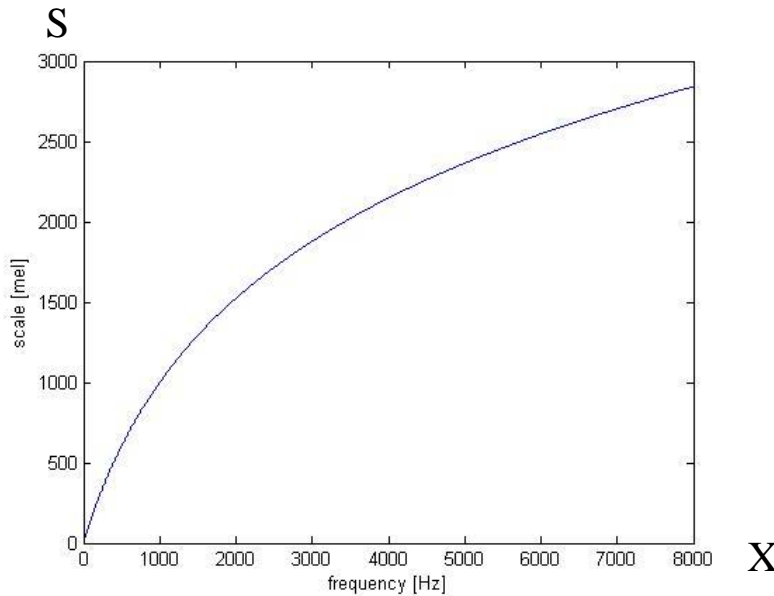
cepstrum

Parametryzacja sygnału mowy - cepstrum

Parametryzacja sygnału mowy – mel-cepstrum

„przepróbkowanie” widma: $X(k) \rightarrow S(k)$ (skala melowa)

Mel-cepstrum: $MFCC(n) = F^{-1} [\log |S(k)|]$

Co 5-10 ms mierzymy kilkanaście współczynników MFCC:

Tworzą one wektory obserwacji

$O_1, O_2, \dots, O_T$

Modele obserwacji

Model ciągły (np. gaussowski)

$$b_i(o) = \frac{1}{\sqrt{(2\pi)^n |\Sigma_i|}} \exp\left[-\frac{1}{2}(o - \mu_i)' \Sigma_i^{-1} (o - \mu_i)\right]$$

gdzie o - wektor obserwacji, n - wymiar wektora obserwacji o

μ_i - n -wymiarowa wektorowa wartość średnia charakteryzująca obserwacje w stanie S_i ,

Σ_i - macierz kowariancji (o wymiarze $n \times n$) charakteryzująca obserwacje w stanie S_i

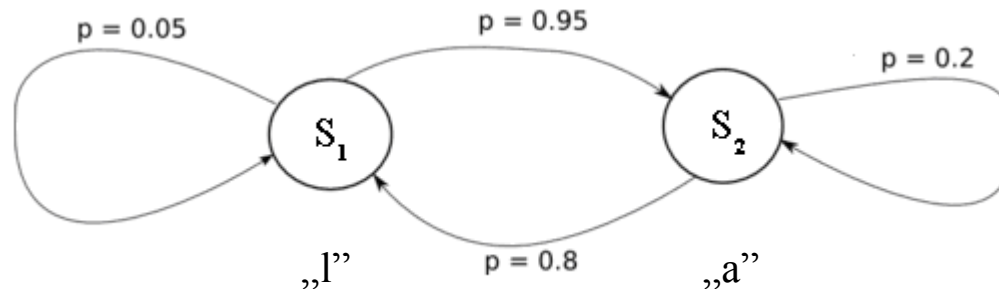
Model dyskretny: kwantujemy wyniki obserwacji (kwantyzator wektorowy) i podajemy prawdopodobieństwa wystąpienia każdego z nich:

$$b_i(o^j)$$

„ i ” jest indeksem modelu (np. określoną głoską), a „ j ” identyfikuje jeden ze skwantowanych wektorów obserwacji

HMM – dynamiczny model ciągu obserwacji

Np. „lalalalala...”

Kolejne obserwacje dokonane podczas wypowiedzania danej frazy są przypisywane określonym stanom, tworząc ukryty ciąg stanów:

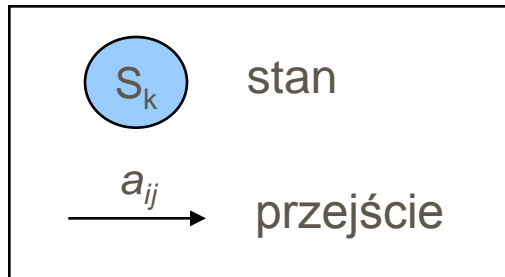
$$Q = [q(1), q(2), \dots, q(t), \dots, q(T)]$$

gdzie $q(t)$ jest jednym z N stanów: S_1, S_2 lub S_N

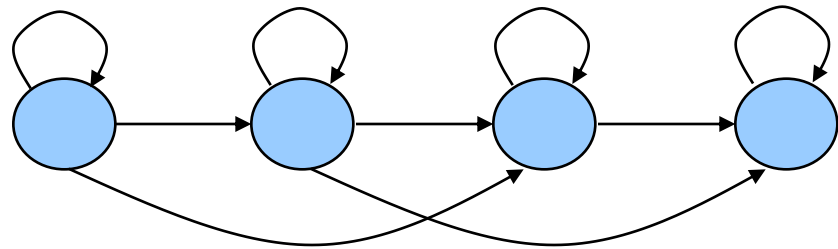
Np. Dla „lalala”, $T=6$, $N=2$, $Q=[S_1, S_2, S_1, S_2, S_1, S_2]$

HMM λ jest opisany następująco: $\lambda = [A, B, \pi]$, gdzie A – macierz przejść między stanami, B – modele (po jednym dla każdego stanu), π – prawdopodobieństwa startu (po jednym dla każdego stanu)

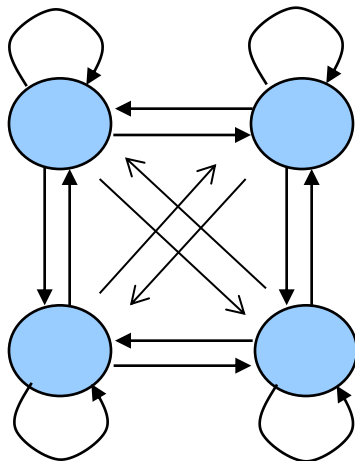
Topologie HMM

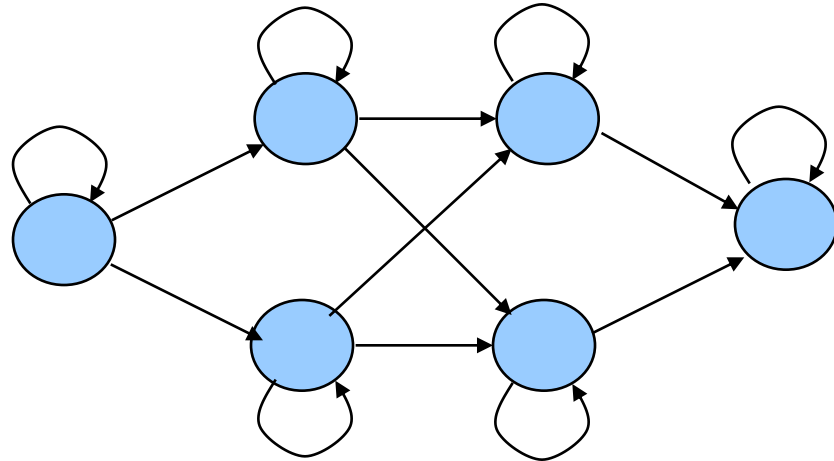
Bakisa

ergodyczny

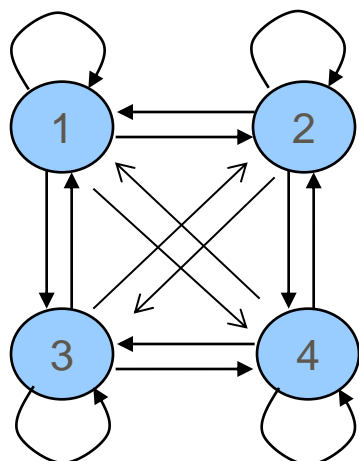

równoległo-szeregowy

Opis HMM

ergodyczny

A – macierz prawdopodobieństw przejść między stanami

B – macierz prawdopodobieństw wystąpienia zdarzenia w danym w stanie

Π – wektor prawdopodobieństwa inicjalizacji

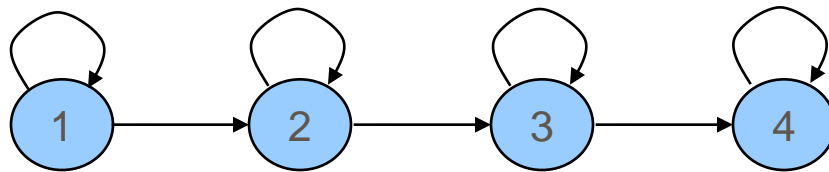
$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} \quad \Sigma = 1$$

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & b_{13} & b_{14} \\ b_{21} & b_{22} & b_{23} & b_{24} \\ b_{31} & b_{32} & b_{33} & b_{34} \\ b_{41} & b_{42} & b_{43} & b_{44} \\ b_{51} & b_{52} & b_{53} & b_{54} \end{bmatrix} \quad \Sigma = 1$$

$$\Pi = \underbrace{[\pi_1 \quad \pi_2 \quad \pi_3 \quad \pi_4]}_{\Sigma = 1}$$

HMM szeregowy (Bakisa 1-go rzędu)

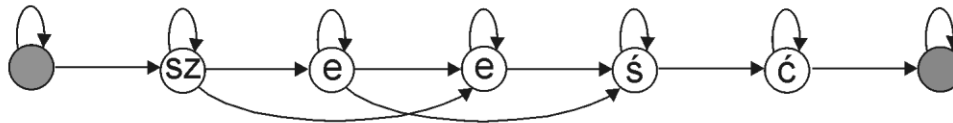
$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & 0 & 0 \\ 0 & a_{22} & a_{23} & 0 \\ 0 & 0 & a_{33} & a_{34} \\ 0 & 0 & 0 & a_{44} \end{bmatrix}$$

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & b_{13} & b_{14} \\ b_{21} & b_{22} & b_{23} & b_{24} \\ b_{31} & b_{32} & b_{33} & b_{34} \\ b_{41} & b_{42} & b_{43} & b_{44} \\ b_{51} & b_{52} & b_{53} & b_{54} \end{bmatrix}$$

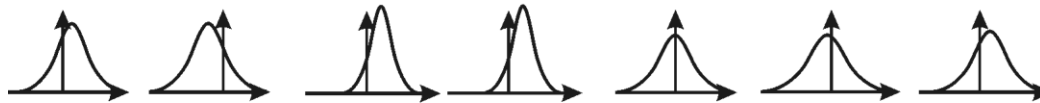
$$\Pi = [1 \ 0 \ 0 \ 0]$$

HMM w rozpoznawaniu słów

stany i przejścia

modele obserwacji (CHMM) - ciągłe modele gaussowskie

kryterium rozpoznawania:

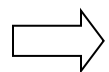
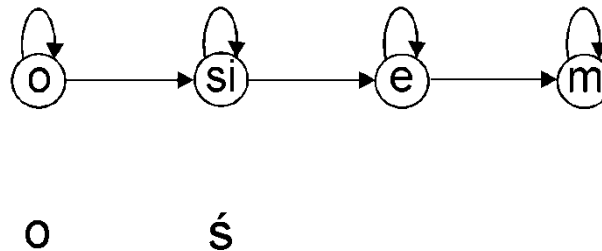
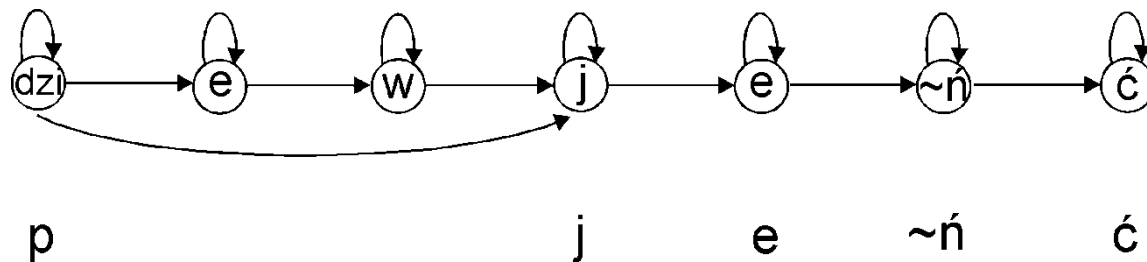
$$\max_i p[X|\text{HMM}(i)]$$

X - ciąg obserwacji

kryterium projektowania HMM(i):

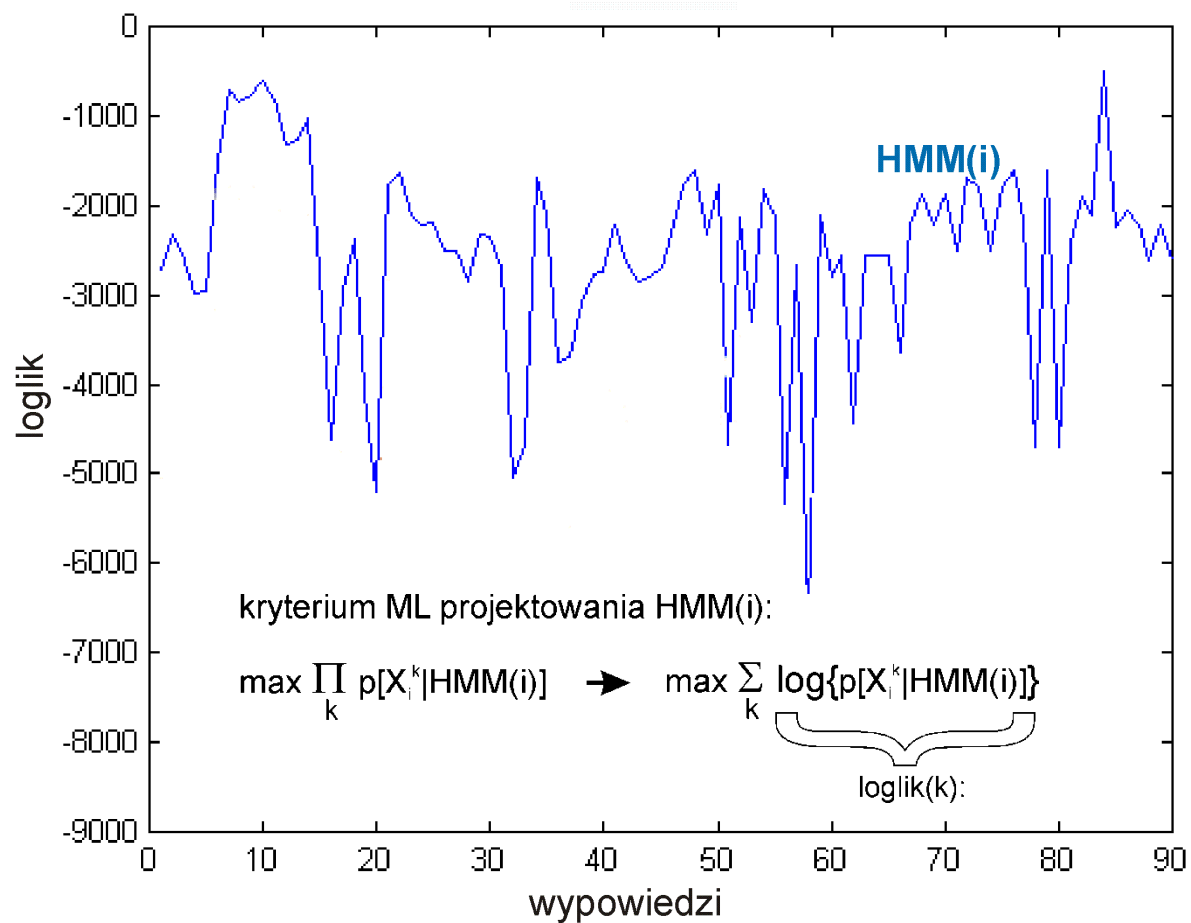
$$\max \prod_k p[X_i^k|\text{HMM}(i)] \rightarrow \max \sum_k \log\{p[X_i^k|\text{HMM}(i)]\}$$

Wpływ struktury HMM na rozpoznawanie słów

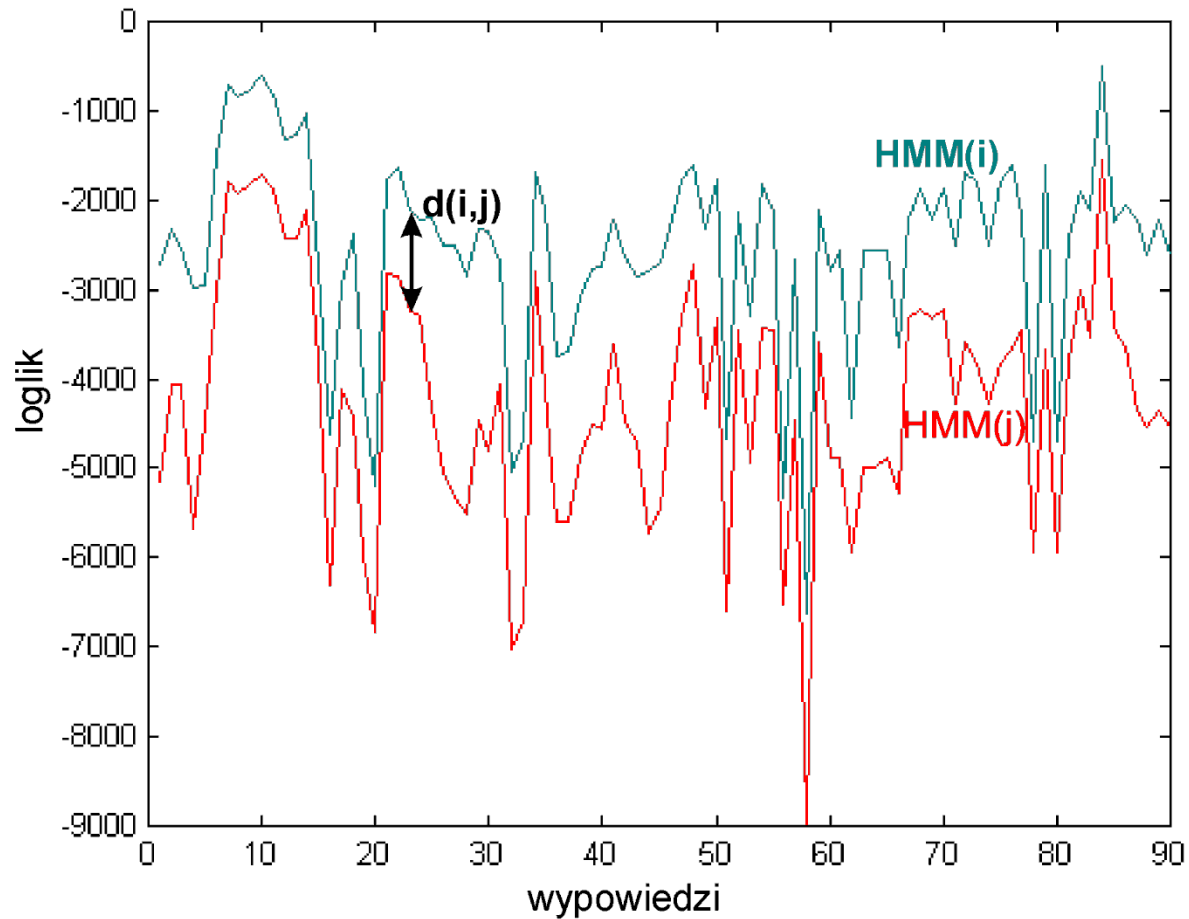

Dobre właściwości dyskryminacyjne ma struktura szeregową z wymuszeniem dojścia do ostatniego węzła

Projektowanie HMM – kryterium ML (maximum likelihood)

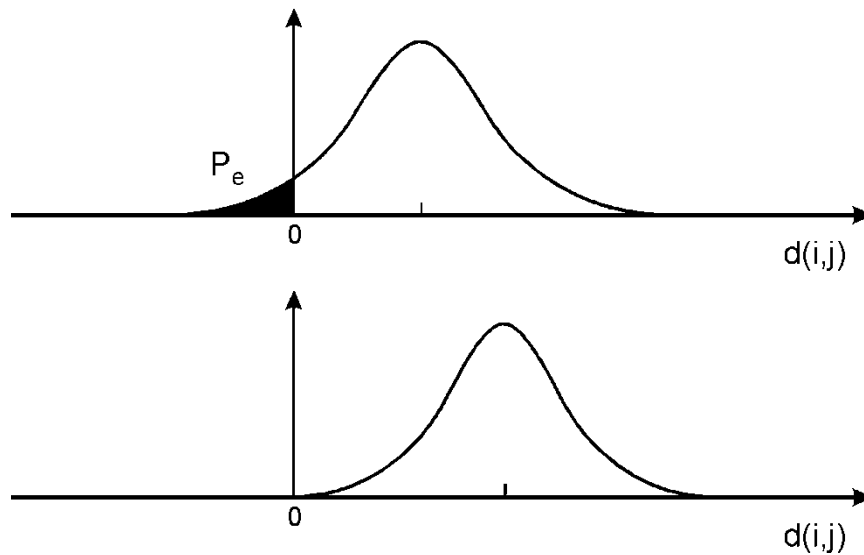

Właściwości dyskryminacyjne HMM

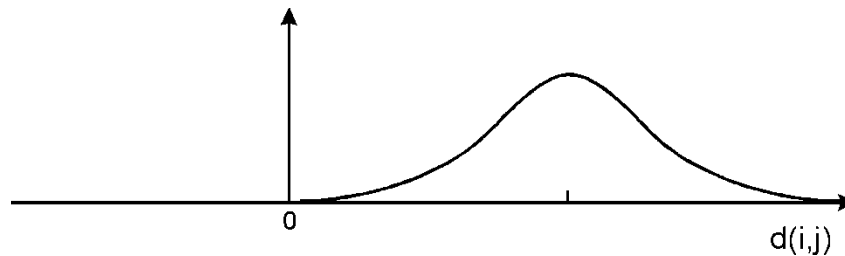
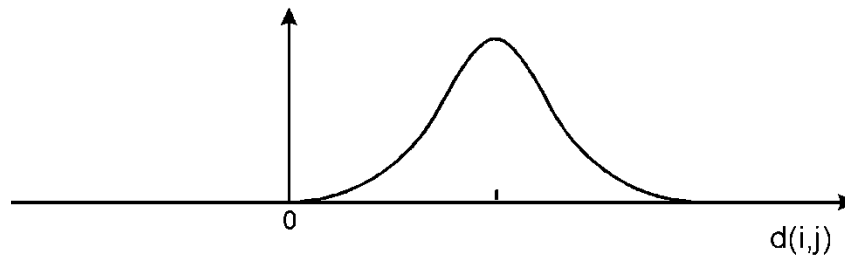
Dyskryminacyjne metody projektowania HMM

Minimum błędów klasyfikacji

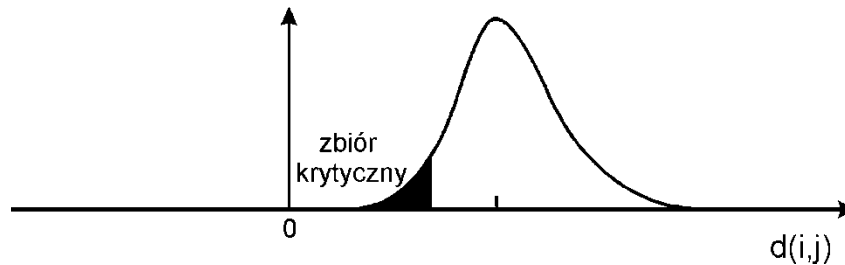
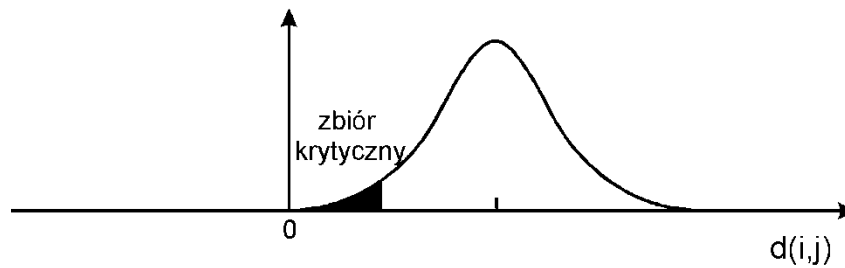
Dyskryminacyjne metody projektowania HMM

Maksimum prawdopodobieństwa warunkowego

Dyskryminacyjne metody projektowania HMM

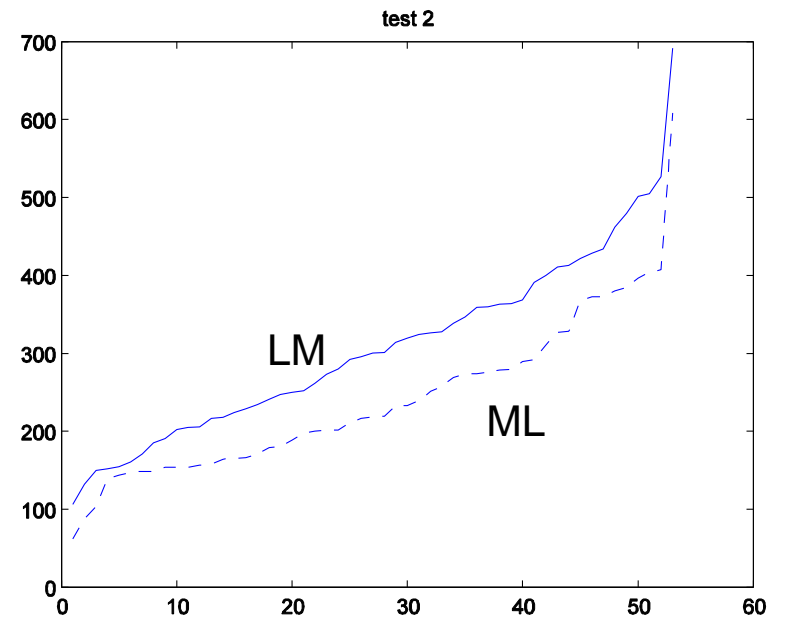
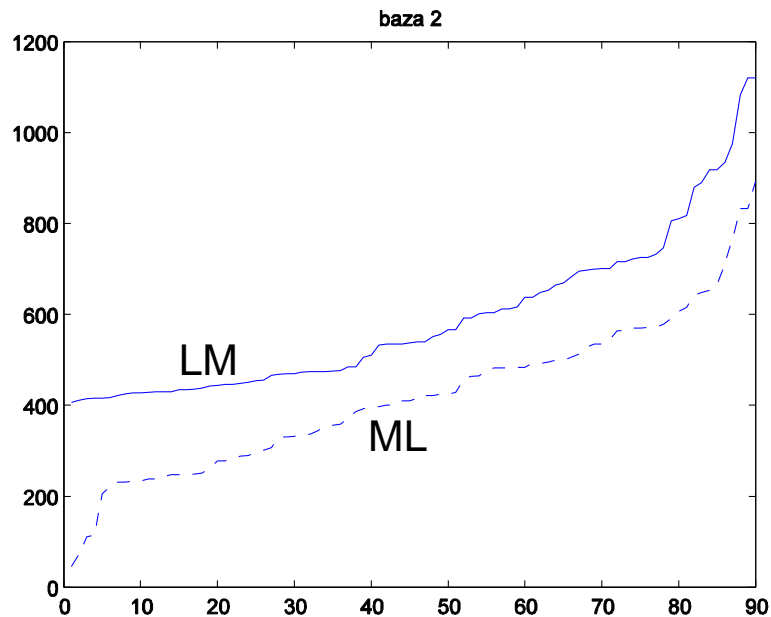
Maksimum odstęp (LM – large margin)

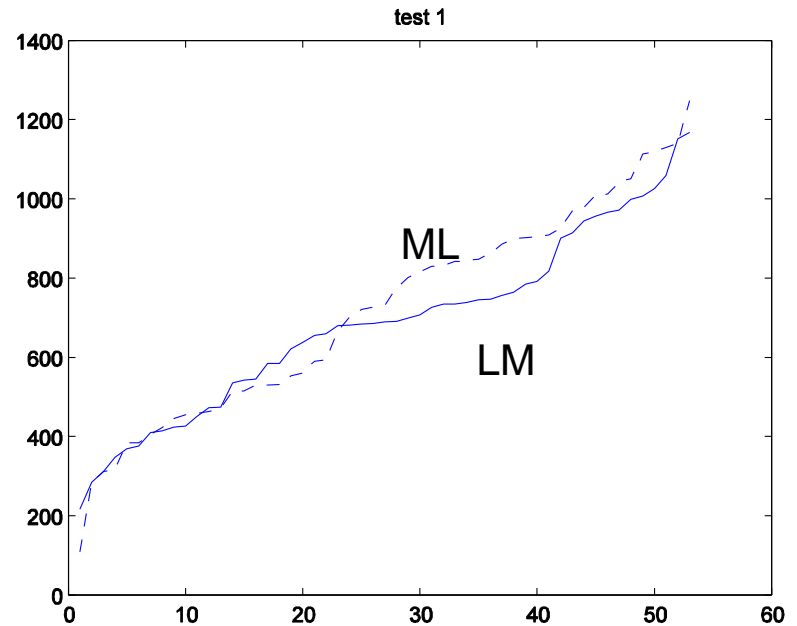
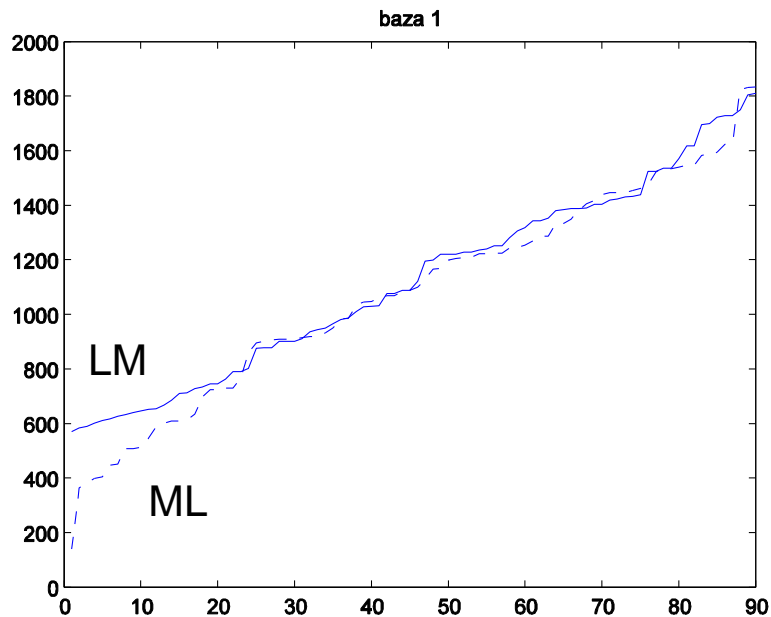
Porównanie metod ML i LM

Wypowiedzi słowa „pięć”, uporządkowane rosnąco względem $d(i,j)$,
 $i = \text{'pięć'}$, $j = \text{'dziewięć'}$

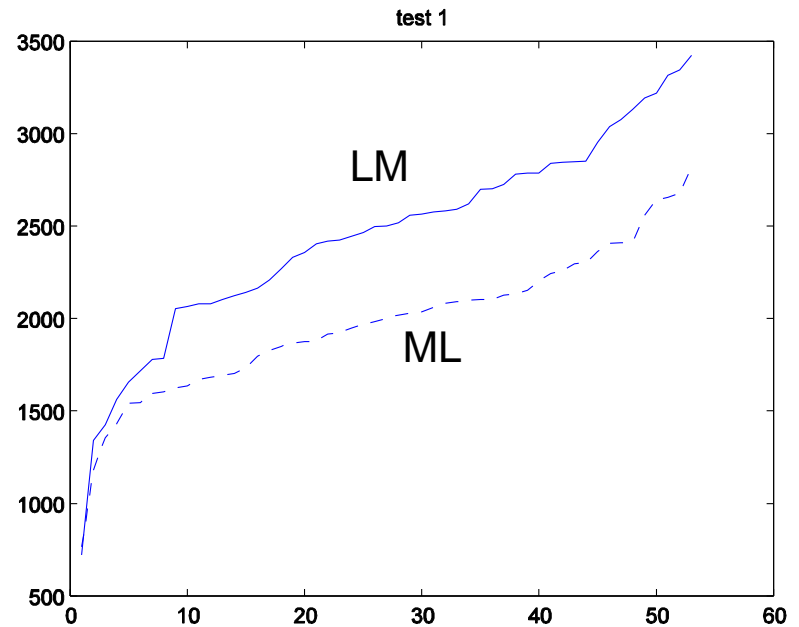
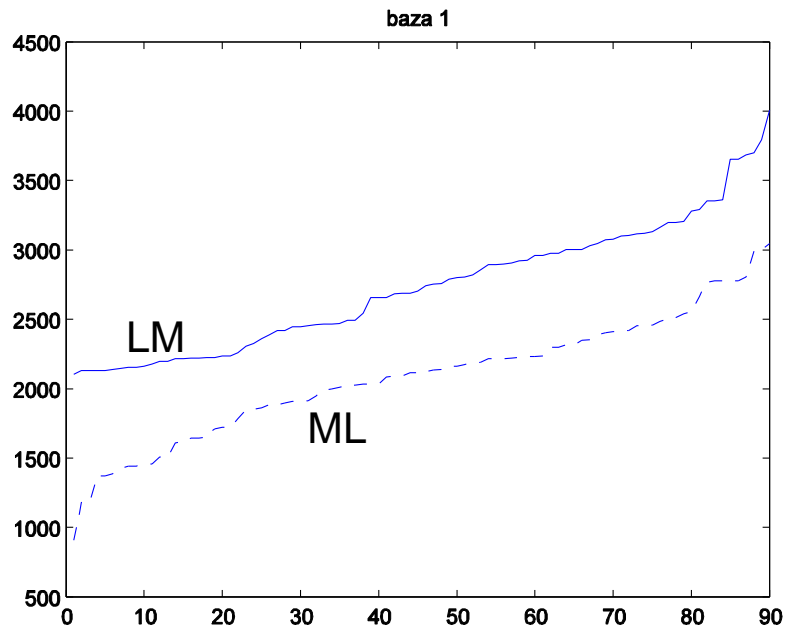
Porównanie metod ML i LM

Wypowiedzi słowa „dziewięć”, uporządkowane rosnąco względem $d(i,j)$,
 $i = \text{'dziewięć'}$, $j = \text{'pięć'}$

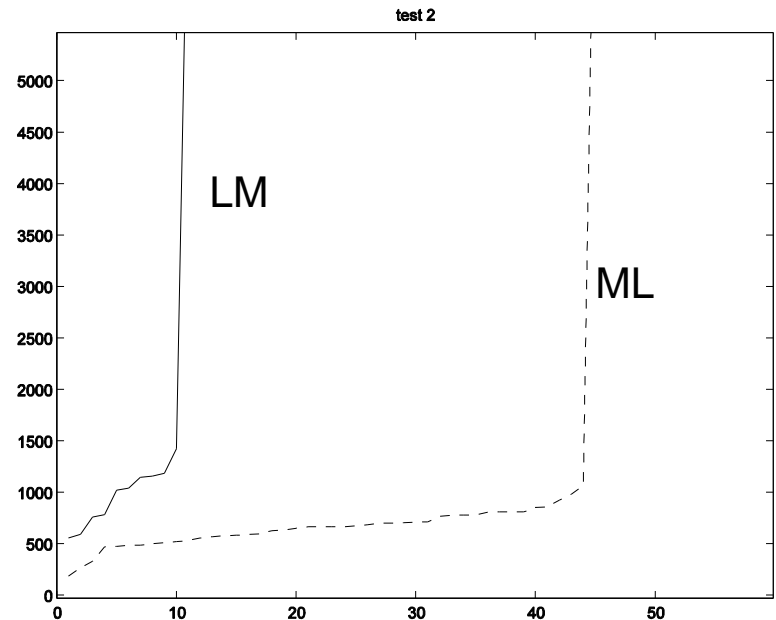
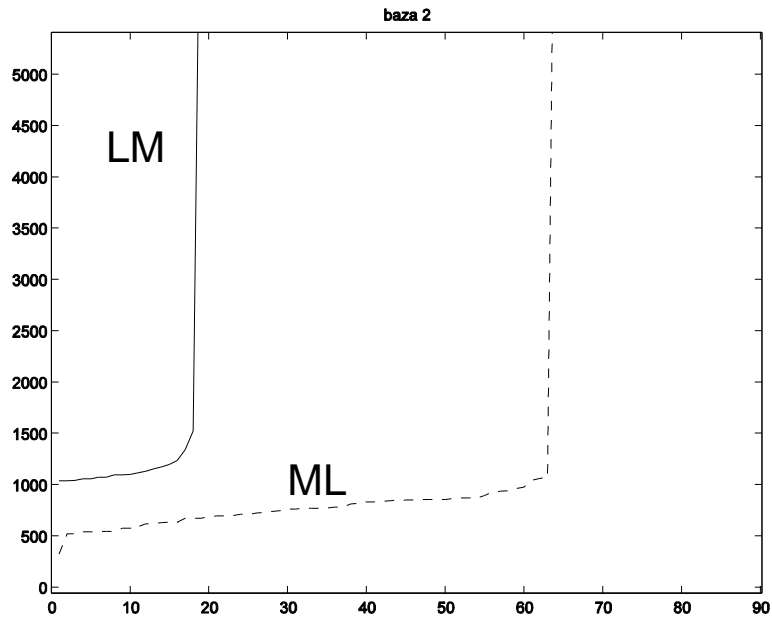
Porównanie metod ML i LM

Wypowiedzi słowa „osiem”, uporządkowane rosnąco względem $d(i,j)$,
 $i = \text{'osiem'}$, $j = \text{'oś'}$

Porównanie metod ML i LM

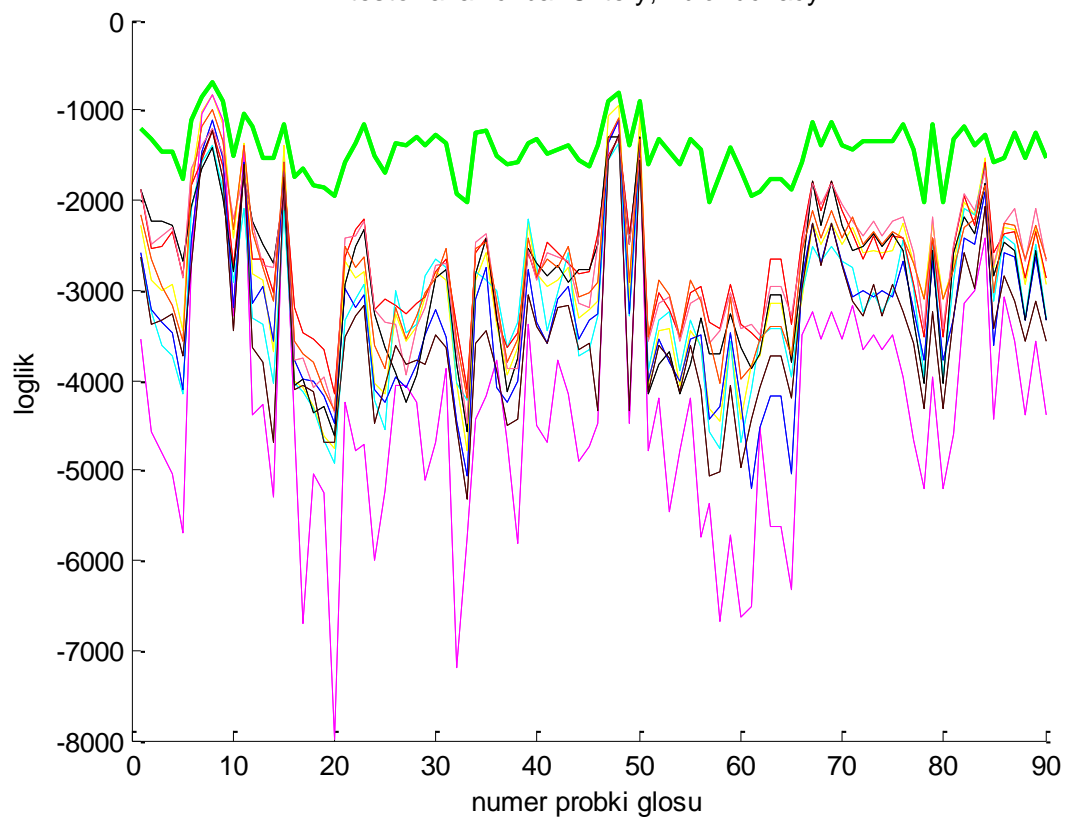
Wypowiedzi słowa „oś”, uporządkowane rosnąco względem $d(i,j)$,
 $i = \text{'oś'}, j = \text{'osiem'}$

Rozpoznawanie wypowiedzianych cyfr

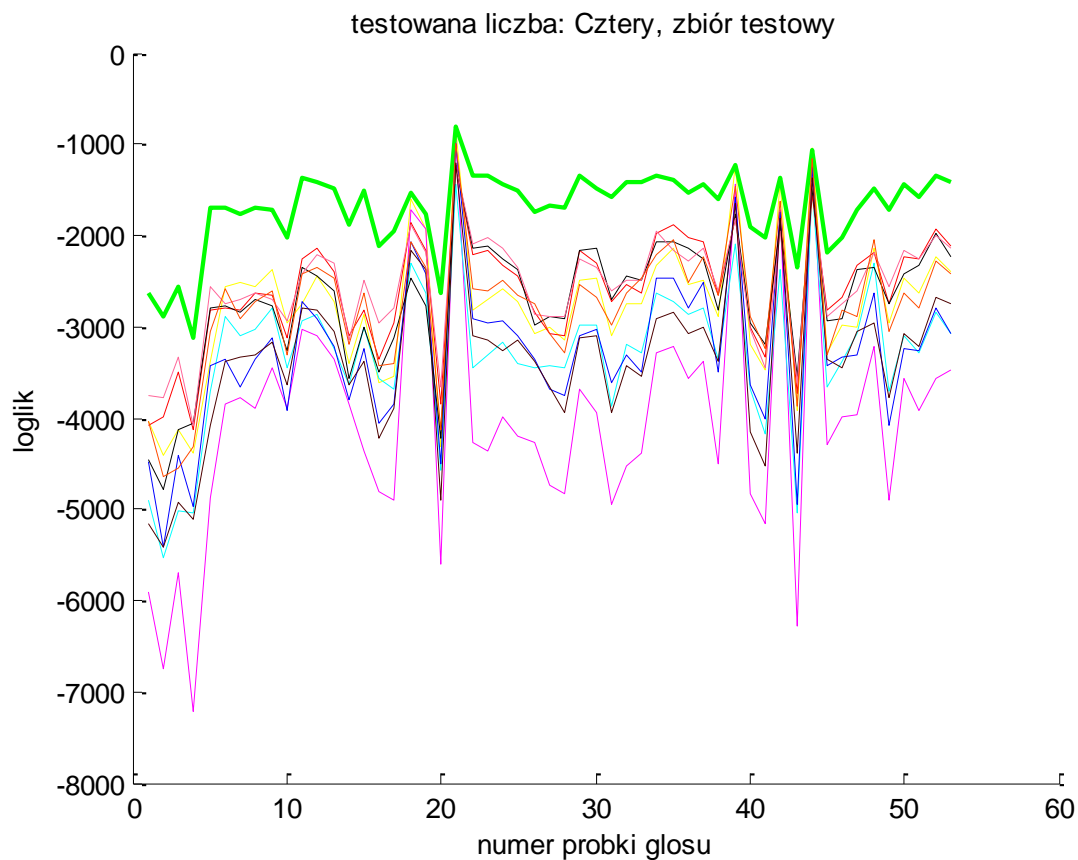
baza ucząca

testowana liczba: Cztery, zbiór uczacy

Rozpoznawanie wypowiedzianych cyfr

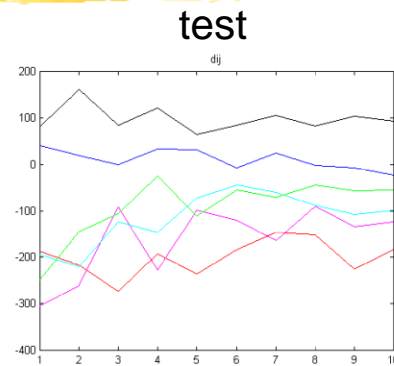
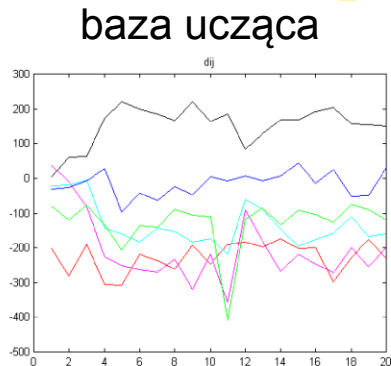
test

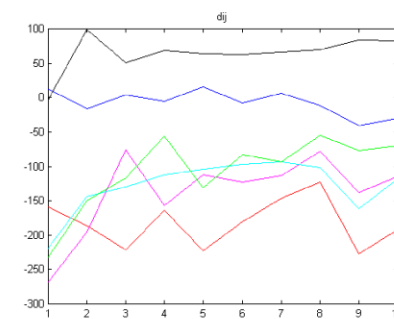
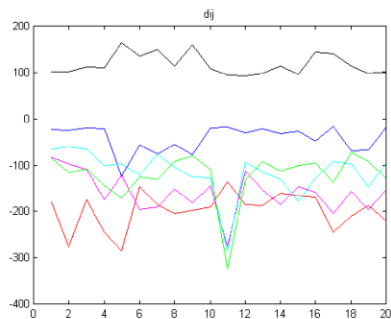
Rozpoznawanie mówców

wypowiedzi mówcy M3

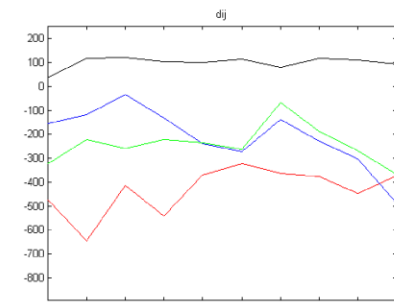
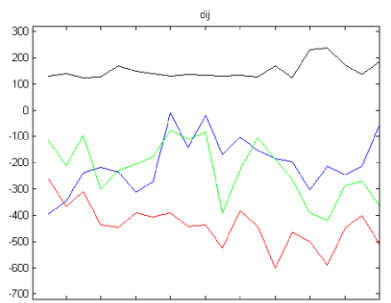
**ML HMM
18 CC**

**LM HMM
18 CC**

**LM HMM
18 CC +T0**

← **HMM(M3)**

← **HMM(M3)**

← **HMM(M3)**

Praca mgr. Marta Korbin